

Marija Mogorović Crljenko

Sloboda pri izboru bračnog partnera (Istra, 15.-17. st.)

Izvorni znanstveni rad
Original scientific paper

UDK 314.54:159.947.2>(497.5-3 Istra)“14/16“

Jedna od važnijih odluka u čovjekovu životu jest izbor bračnog partnera, pri čemu je pitanje slobode izbora vrlo bitno. U srednjemu i ranomu novomu vijeku izbor partnera bila je prevažna stvar, ne samo za pojedinca, već i za čitavu obitelj, pa nerijetko i širu zajednicu, tako da se ta odluka nije uvijek prepuštala pojedincu kojeg se tiče. Crkva je zastupala slobodu pri izboru partnera, dok su svjetovne vlasti tu slobodu propisima nastojale ograničiti, te tako zastupale stajališta oprečna crkvenim zakonima, a na štetu slobode izbora mladenaca. Naime, svjetovne su vlasti propisivale da obitelji, odnosno roditelji i rođaci, a ne sami mladenci sudjeluju u izboru partnera, a to se posebno odnosilo na žene. U radu se analizira sloboda pri izboru bračnog partnera na području Istre u predtridentskom i posttridentskom razdoblju, od 15. do 17. st. na temelju statutarnih propisa istarskih gradova, kanonskih propisa te primjera iz prakse zabilježenih u procesima koji su se vodili na istarskim svjetovnim i crkvenim sudovima.

Ključne riječi: sloboda, izbor, bračni partner, Istra, 15.-17. st.

Jedna od važnijih odluka u čovjekovu životu jest izbor bračnog partnera, osobe s kojom će čovjek provesti veći dio svoga života. Koliko se god sloboda pri spomenutom izboru danas čini samorazumljivom, to nije uvijek bilo tako. U srednjemu i ranomu novomu vijeku izbor partnera bila je prevažna stvar ne samo za pojedinca već i za čitavu obitelj, pa nerijetko i širu zajednicu, tako da se ta odluka nije uvijek prepuštala pojedincu kojeg se tiče.

U radu se analizira sloboda pri izboru bračnog partnera na području Istre u predtridentskom i posttridentskom razdoblju na temelju statutarnih propisa istarskih gradova, kanonskih propisa te primjera iz prakse zabilježenih u procesima koji su se vodili na istarskim svjetovnim i crkvenim sudovima, te se donosi pregled istraživanja za područje Istre u razdoblju od 15. do 17. st. o pitanju slobode izbora partnera. Različite vrste izvora koje su u istraživanjima korištene daju precizniju sliku na koji se sve način partner birao, tko je sve sudjelovao u bračnim aranžmanima te koliko su pri izboru budućeg partnera zaista odlučivali sami mladenci (Vidi: Mogorović Crljenko 2006; 2012).

Premda je Crkva zastupala slobodu pri izboru partnera, svjetovne su vlasti svojim propisima nastojale ograničiti upravo tu slobodu. U tom su smislu svjetovne vlasti zastupale stajališta oprečna crkvenim zakonima, a na štetu slobode izbora mladenaca. Naime, svjetovne su vlasti propisivale da obitelji, odnosno roditelji i rođaci, a ne sami mladenci sudjeluju u izboru partnera, a to se posebno odnosilo na žene.

U predtridentskom razdoblju načini sklapanja braka bili su dosta liberalni. Premda je Crkva i u predtridentskom i u posttridentskom razdoblju zastupala načelo o slobodi, odnosno konsenzusu mladenaca pri sklapanju braka, u predtridentskom razdoblju načini sklapanja nisu bili striktno propisani i ovisili su o mjestu i vremenu sklapanja. Naime, u predtridentskom su se razdoblju zaruke ne samo prakticirale, nego su imale i obvezujući karakter. Pri tom je sklapanje zaruka, kao i sklapanje braka nerijetko imalo isti, ili vrlo sličan oblik, odnosno vanjske znakove (rukovanje, prstenovanje...). Razlika je bila u vremenu (sadašnjem ili budućem). Naime, prilikom sklapanja zaruka radilo se o obećanju u futuru, a kod sklapanja braka o obećanju u prezentu. Neukim ljudima to i nije bilo uvijek posve jasno, s time da su neki vjerojatno nastojali takvo obećanje tumačiti onako kako im odgovara. Osim spomenutoga, obećanje u futuru moglo je prerasti i u zakonit brak, ako je nakon njega došlo do spolnih odnosa. Takav se brak nazivao pretpostavljenim (Gaudemet 1989: 109-117, 124-126; Brundage 1990: 229-255, 332-336; Lombardi 2001: 27-31, 132-133; Janeković Römer 2007, 122-141; Mogorović Crljenko 2012: 40-47). Nadalje, tajni je brak također bio potpuno valjan, ako je bio sklopljen konsenzualno, obećanjem u prezentu. Osim spomenutoga, tajni su brakovi mogli biti shvaćani dosta različito. To je mogla biti samo razmjena sporazuma među mladencima, bez svjedoka, ali to je mogao biti i brak sklopljen javno, ali bez svećenika, proslave u crkvi, bez znanja jednog dijela obitelji itd. (Mogorović Crljenko 2012: 131-136; usp.: Lombardi 2001: 51-71; Janeković Römer 2007: 166-167). U predtridentskom razdoblju vrijeme i mjesto sklapanja braka nisu bili propisani, kao ni izvršitelj obreda. Tako su obećanja mogla biti davana na najrazličitijim mjestima: u kući, vrtu, polju, štali, uredu, krevetu..., što potvrđuju i kasniji istarski izvori.¹ Brak se mogao sklapati u različito doba dana i noći, premda se noć najčešće i nije smatrala baš najprimjerenijim dobom dana. Što se izvršitelja obreda tiče, to je mogao biti netko iz obitelji: otac, majka, rođak, ugledniji građanin, pa čak i u slučaju da je pripadnik druge vjere. O izvršiteljima obreda koji su bili druge vjere za sada ne svjedoče istarski izvori, ali u mletačkim su izvorima takvi primjeri zabilježeni (Seidel Menchi 2002: 18-22; Orlando 2004: 252-256; Cristelon 2006: 115; Janeković Römer 2007: 139; Mogorović Crljenko 2012: 52-54). Upravo je taj liberalni način sklapanja braka u praksi donosio dosta problema. Naime, dok su međusobni odnosi u tako sklopljenom braku bili skladni, nije bilo problema, međutim kad bi došlo do pomutnje u odnosima među supružnicima, dolazilo bi do problema, jer je teško bilo dokazati postojanje braka za kojeg nisu postojali svjedoci. U takvim su situacijama žene na sudu nastojale dokazati da im je partner obećao brak, dok bi partneri tvrdili da nisu dali obećanje, premda bi znali priznati da su s dotičnom ženom imali spolne odnose (Usp.: Zjačić 1979: 350-351. [26. 1. 1498.]; Mogorović Crljenko 2006: 122). U pravilu bi u takvim situacijama žene izvlačile deblji kraj, jer se bez svjedoka postojanje braka nije moglo dokazati. Na taj bi način i njihova reputacija, odnosno dobar glas postao upitnim (Usp.: Seidel Menchi 2004: 559).

Kako bi se izbjegli nesporazumi vezani uz sklapanje braka, Crkva je nastojala propisati uvjete i načine njegova sklapanja. O tome se raspravljalo već na IV. Lateranskom koncilu 1215., no unatoč propisima da su prilikom sklapanja braka potrebni i svjedoci, da se brak treba sklapati pred svećenikom, da je prije sklapanja braka potrebno napraviti tri napovjedi te da se trebaju voditi matične knjige (između ostalog i kako ne bi dolazilo do sklapanja braka među srodnicima), to se nije provodilo (Lombardi 2001: 35; 2008: 34-35; Janeković Römer 2007, 124-127; Mogorović Crljenko 2006: 42; 2012: 59-60). Tek je Tridentski koncil dekretom *Tametsi*, donesenim 11. 11. 1563. propisao odredbe o sklapanju braka, koje su gotovo odmah zaživjele, o čemu svjedoče mnoge istarske matične knjige vjenčanih. Tridentski je koncil na taj način najavio novu eru u sklapanju braka.

¹ BAP, 1.7. *Concubinatum*, fol. 2; 2.1. *Dispensationum matrimonialium*, fol. 68-70v.

Naime, osim što je Tridentskim koncilom propisano javno slavlje prilikom sklapanja braka (kako bi i široj zajednici bilo vidljivo da je brak sklopljen i kako naknadno ne bi dolazilo do njegova negiranja), Koncil je propisao i tri objave, odnosno napovjedi koje je bilo potrebno provesti prije vjenčanja u crkvi u tri uzastopne nedjelje, odnosno tri blagdanska dana. U iznimnim slučajevima, uz posebne molbe, te su napovjedi mogle biti svedene na jednu ili su, pak, mladenci mogli biti potpuno oslobođeni, ali naravno uz odobrenje, odnosno dispencu nadležnog crkvenog suda. Osim spomenutoga, Tridentski je koncil i suzio mjesto na kojem se brak mogao sklopiti. Dok je u predtridentskom razdoblju, kako je već navedeno, brak mogao biti sklopljen na najrazličitijim mjestima, sada je bilo određeno da se brak sklopi pred crkvom, a od Rimskog obrednika, u crkvi. Pri tome se, osim čina sklapanja braka, u crkvi nisu smjela održavati pučka slavlja koja su uključivala buku, razbijanje čaša, ples i slično. Za to je i dalje ostao određen prostor izvan crkve. Prema odredbama Koncila, izvršitelj obreda više nije mogao biti bilo tko, nego župnik, odnosno uz odobrenje i drugi svećenik, a obvezno je bilo i prisustvo dva ili tri svjedoka. Uz sve spomenuto uvedena je i obveza registracije braka u matičnim knjigama. Navedene su odredbe jamčile da osoba koja je pred svjedocima dala obećanje to obećanje neće naknadno moći negirati, jer su o njemu mogli svjedočiti i izvršitelj obreda i svjedoci, a naposljetku i registracija u matičnoj knjizi (Gaudemet 1989: 218-231; Lombardi 2001: 112-118; 2008: 97-104; Seidel Menchi 2004: 38-39; Mogorović Crljenko 2012: 75-86). Da su se spomenute odredbe zaista i provodile svjedoči čitav niz sačuvanih matičnih knjiga koje su se počele voditi odmah po okončanju Koncila, dok se u nekima nalaze registracije vjenčanja i za razdoblje prije donesene odluke na Tridentskom koncilu, primjerice najstarija matična knjiga vjenčanih župe Vodnjan (Jelinčić-Poropat-Doblanović 2004-2006: 219).

Tridentskim je koncilom ipak bio priznat i tajni brak, dakle brak sklopljen samo slobodnom voljom partnera. Odnosno, Tridentski je koncil potvrdio valjanost brakova koje su sklapala djeca bez roditeljskog pristanka, premda o njima navodi i da su zabranjeni. Naime, unatoč svim propisima vezanim uz sklapanje braka, Crkva nije htjela odustati od konsenzualne doktrine. Naime, u praksi je bilo poznato da su se brakovi nerijetko sklapali prema roditeljskim aranžmanima, unatoč ponekad i žestokom protivljenju samih mladenaca. S druge strane, ponekad su obitelji mladićima i djevojkama upravo branili sklapanje braka s osobom koju su sami izabrali. Dopuštanjem tajnog braka, bez roditeljske suglasnosti, u posebnim slučajevima Crkva je upravo stala na stranu onih kojima su roditelji branili sklapanje braka s voljenom osobom – u tom je smislu bila u raskoraku sa svjetovnim vlastima i propisima koji nisu dopuštali sklapanje braka bez roditeljske suglasnosti, ali je ujedno ostala vjerna konsenzualnoj teoriji i osnovnom pravilu da je brak valjan samo ako je sklopljen obostranim pristankom partnera. (Sperling 2004: 77-78; Gaudemet 1989: 232-242, 270-279; Lombardi 2001: 107-110; Quaglioni 2006: 78; Sheehan 1996: 87-117; Mogorović Crljenko 2012: 79-80, 131-139). Time su, zapravo žene dodatno dobivale na važnosti. Naime, njihova je riječ bila jednakovrijedna kao i muškarčeva, a bez njihova izričitog pristanka brak nije mogao biti valjano sklopljen. O zarukama Tridentski koncil nije ništa propisao, pa su načelno one gotovo dokinute. Koncil je donoseći odredbe o braku, stavio naglasak na četiri točke: sakramentalnost, nerazrješivost, svečanost razmjene sporazuma te ulogu roditelja. Upravo su o ulozi, odnosno dozvoli roditelja prilikom vjenčanja vladala različita mišljenja. Stoga je, kako sam navela, Koncil donio kompromisno rješenje prema kojem je Crkva podržavala dopuštenje roditelja prilikom sklapanja braka, no istovremeno ni brakovi koji su bili sklopljeni bez roditeljskog dopuštenja nisu smatrani ništavnima. Dakle, premda je bila propisana prisutnost svećenika i svjedoka prilikom sklapanja braka, brak su i dalje sklapali sami supružnici, sporazumom, a Crkva, kad je u pitanju brak, nikad nije odustala od konsenzualne doktrine (Gaudemet 1989: 215; Brundage 1990: 562-575; Mogorović Crljenko 2012: 76-78).

Unatoč propisima, praksa je nerijetko izgledala drugačije. Naime, pri odabiru partnera obitelj je imala najveću ulogu. O budućem partneru u prvom su redu odlučivali roditelji, odnosno otac, a ako njega nije bilo tu bi ulogu preuzimala majka te rođaci. Izbor partnera uključivao je, dakle, dogovor između očeva i sinova, između roditelja i djece, a ne između partnera samih. Djeca su, odnosno budući bračni partneri, nerijetko prihvaćali roditeljski izbor. Ipak, ako se nisu slagali s izborom roditelja te ako su silom bili ugurani u brak, mogli su tražiti poništenje braka, navodeći upravo da oni sami nisu dali svoj pristanak (Mogorović Crljenko 2006: 39-47; 2012: 48-51; Lombardi 2008: 62-71; 2006: 578; Duby 1987: 29; 1996: 45-55; 2002: 31; Klapisch-Zuber 2000: 324-326).

Roditeljskom su se pritisku i izboru neki mladenci odupirali sklapanjem tajnih brakova i dogovornim otmicama. Naime, gore je spomenuto kako je Crkva zagovarala slobodan izbor i sporazum među partnerima, čime je bila u raskoraku s obiteljima, rodovima, feudalnim gospodarima. Sve do Tridentskog koncila, za valjan je brak bila dovoljna slobodna volja i sporazum supružnika. U 11. i 12. st. vodile su se rasprave o tome što je presudnije za postojanje braka: konzumacija (karakteristična za germansku tradiciju) ili konsenzus (rimski tradicija). Nakon mnogih rasprava naposljetku je prevladala konsenzualna teorija, koju je sredinom 12. st. zagovarao i Petar Lombard u svojem djelu *Sententiae*. Lombard, naime, pravi razliku između sporazuma u futuru (*de futuro*), koji se zapravo odnosi na zaruke, te sporazuma u prezentu (*de praesenti*), koji označava brak, odnosno nerazrješivu vezu. Dakle, od presudne važnosti za potvrdu braka nije bila konzumacija, već konsenzus. No, konzumacija je bila bitna kad se potvrđivalo postojanje ranije dogovorenog braka. Naime, kad bi spolni odnosi uslijedili nakon danog obećanja (pa bilo ono i u futuru), brak se smatrao sklopljenim. Takav se brak nazivao pretpostavljenim (*matrimonium praesumptum*). Dakle, tijekom srednjega vijeka (a i kasnije), teolozi i kanonisti na prvo su mjesto stavljali sporazum supružnika, a ne njihovih obitelji i roditelja. S druge, pak, strane, na volji roditelja i glave obitelji inzistiralo je svjetovno zakonodavstvo (Lombardi 2008: 37-46; Meek 2002: 107-108; Gaudemet 1989: 130-132; Janeković Römer 2007: 130-141; Mogorović Crljenko 2012: 42-44). Takva intencija svjetovnog zakonodavca da ograniči slobodno sklapanje braka, odnosno da se ono svede na roditeljsku volju, vidljiva je i iz odredbi pojedinih istarskih statuta iz 14. i 15. st.

O tome svjedoče Motovunski, Buzetski i Oportalski statuti. Tako Motovunski propisuje kaznu za muškarca koji bi djevojci obećao brak bez suglasnosti njezina oca, odnosno majke i rođaka od 50 malih libara u korist komuna, uz dvogodišnji izgon te moguću dodatnu kaznu prema odluci potestata. Statut je propisao da se mladić može vjenčati i bez očeve suglasnosti ako je stariji od 22 godine, ali mu otac tada nije bio obavezan ostaviti nikakva dobra. Prema Motovunskom je statutu i djevojka koja bi bez pristanka roditelja, odnosno rođaka ili, ako njih nije bilo, bez pristanka potestata, sklopila brak bivala kažnjena s dva mjeseca zatvora te je ostajala bez roditeljskih dobara.² (Morteani 1895: 116; Mogorović Crljenko 2006: 40-41) To pokazuje da je zakonodavac i djevojku smatrao odgovornom za samostalne odluke pa je stoga sama trebala i snositi odgovornost, odnosno kaznu. Za razliku od Motovunskog statuta Buzetski i Oportalski nisu predvidjeli kazne za djevojke koje bi sklopile brak bez suglasnosti roditelja, odnosno obitelji. Iz odredbi je vidljivo da su za to bili odgovorni muškarci koji bi s njima sklopili brak bez odobrenja njihove obitelji. Propisana je kazna za muškarce bila 500 malih libara, a udvostručavala bi se u slučaju bijega.³ Odredbe spomenutih statuta svjedoče da je bilo sklapanja brakova i bez suglasnosti roditelja, što su zakonodavci nastojali smanjiti i stoga su propisivali sankcije. Osim spomenutog, vidljivo je i da se ženu u očima zakonodavaca nije uvijek smatralo ravnopravnim partnerom. Naime, izostankom sankcija za ženu, zapravo

² Motovunski statut, 213.

³ Buzetski statut, 41; Oportalski statut, 42.

se neizravno vidi stav zakonodavca da žena nije sposobna samostalno donijeti odluku, pa tako ne treba biti niti podvrgnuta sankcijama. Iz pojedinih se, pak, bužetskih oporuka vidi da ljudi i nisu u potpunosti prihvaćali činjenicu da žena nije odgovorna za takve odluke. Naime, oporučno su znali tražiti da se kćeri udaju za osobu s kojom će se složiti preživjeli roditelj, a u suprotnom su ipak trebale snositi posljedice, koje su se odnosile na razbaštinjenje (Zjačić 1979: 498; Mogorović Crljenko 2006: 41).

Osim statutarnih propisa i oporuka, o izboru bračnog partnera govore i bračni ugovori. Na području Istre, između ostaloga, sačuvani su bračni ugovori iz Bala za 17. i 18. st., a objavio ih je Miroslav Bertoša (M. Bertoša 1972: 132-137, 200-206). Ti bračni ugovori pokazuju da su brakove ugovarali, odnosno da su najčešće sklapali bračne ugovore mladoženja i nevjestin otac. Razlog tomu što žena sama nije sudjelovala u sklapanju bračnog ugovora treba tražiti i u njezinoj poslovnoj sposobnosti. Naime, žena je prilikom ugovaranja bilo kakvog posla u pravilu trebala imati muškog zastupnika. Najčešće je to bio netko iz obitelji: otac, brat stric ili neki drugi rođak, a ako ni njih nije bilo tada bi u pravilu vlast određivala tko će biti njezin zastupnik. No, u praksi se nerijetko nailazi na situacije u kojima se žena i samostalno pojavljivala i zastupala sebe pred sudom i u ulozi tužiteljice i okrivljenice i svjedokinje. Zabilježeni su primjeri u kojima je udovica sama sudjelovala u ugovaranju novoga braka, a spomenuti bračni ugovori pokazuju da su mladenci ponekad i sami zaključivali bračne ugovore. U situacijama u kojima nevjesta sama sudjeluje u ugovaranju braka, njezin je otac u pravilu već bio mrtav. Postojali su slučajevi, premda rijetki, da se brak ugovarao i između nevjeste i mladoženjina oca. Bračni ugovori ipak pokazuju da su pri ugovaranju braka presudnu ulogu imali očevi, a u slučaju njihove smrti zamjenjivali su ih majke i rođaci (Vidi: Mogorović Crljenko 2006: 42).

No, bračni aranžman koji bi obitelj ugovorila nije se uvijek sviđao i djeci. Neki su mladići i djevojke prihvaćali obiteljski izbor. Opravdano je pretpostaviti da su se ponekad obitelji i savjetovale s djecom te da je odluka donošena konsenzualno, no bilo je i situacija u kojima se budući mladenci nikako nisu slagali s obiteljskim izborom. U takvim situacijama, neki su bili i dovoljno prkosni, buntovni, ali i snalažljivi, te su sami preuzimali stvari u svoje ruke i odlučivali što će biti. U Istri je iz razdoblja ranog novog vijeka za područje Porečke biskupije sačuvan čitav niz bračnih sporova iz kojih se vide i takve situacije. To se ponajprije odnosi na knjige otmica. Naime, kao što je već spomenuto, procesi vođeni radi otmica dodatno potvrđuju da su obitelji, očevi, majke i rođaci sudjelovali u izboru partnera svoje djece, a nerijetko ih nastojali i protiv njihove volje uvući u određenu bračnu zajednicu, ne vodeći računa o potrebama i željama osoba, posebice djevojaka kojih se to ticalo. Procesu vođeni radi otmica pokazuju da su u njima najčešće žrtvom bile djevojke koje su bile sirotice, odnosno koje su ostale bez jednog ili bez oba roditelja. U ranom novom vijeku procesi vođeni radi otmica pokazuju da su se one uglavnom događale u ruralnim istarskim područjima u kojima je prevladavalo slavensko (hrvatsko) stanovništvo. No, srednjovjekovni statutarni propisi pokazuju da ni urbane sredine nisu bile izuzete od mogućnosti otmica, jer statuti donose kazne i za otmičare, a nerijetko i za otete žene. Otmice su mogle biti dogovorne ili nasilne. Kad se govori o dogovornim otmicama, zapravo se govori o bijegu nevjeste s izabranikom. Takve su se situacije najčešće događale u slučajevima u kojima su djevojke bile sirotice, pod stričevim skrbništvom, pod kojim im nije bilo dobro te kada bi ih stric htio udati za osobu koju nisu htjele. Procesu pokazuju da su mnoge takve djevojke skupile hrabrost i dogovorile bijeg s mladićem kojeg su same izabrale. Naravno, u takvim je slučajevima uvijek postojala sumnja u otmicu i mogućnost da djevojka nije otišla svojevrijedno, već da je bila prisiljena otići. Stoga je župnik, ako je postojala ikakva sumnja, slučaj prijavljivao nadležnom crkvenom sudu. Mladić, djevojka i eventualni svjedoci bili su ispitani, a kad bi se utvrdila obostrana slobodna volja, dobili bi dozvolu za sklapanje braka. No, osim dogovornih otmica, odnosno bjegova

koji su činili oko dvije trećine svih zabilježenih slučajeva u prvoj polovici 17. st., postojale su i nasilne otmice. Tu se radilo o situacijama u kojima se ni djevojka sama, a ni njezina obitelj nisu slagali s udajom za određenog mladića, dok su mladić i njegova obitelj djevojku smatrali poželjnom nevjestom. I u ovim se slučajevima uglavnom radilo o djevojkama siroticama, koje su živjele bez muške zaštite i koje su bile laka meta. Prave su otmice zaista mogle biti vrlo nasilne. U njima je nerijetko sudjelovao veći broj otmičara, a djevojka-žrtva je bila potpuno nemoćna, ugrabljena na polju, uz izvor vode ili na cesti. Čak i kad je bila u društvu drugih djevojaka, pa i rođaka, mogla je biti ugrabljena. Takve su otmice bile pomno isplanirane te je uvijek bilo određeno gdje će se djevojku odvesti – u kuću mladićeva oca, rođaka, prijatelja. Skupine muškaraca koje su sudjelovale u takvoj otmici nerijetko su dolazile na konjima, a muškarcima su bili naoružani. Ugrabljivali su djevojku zatvarajući joj usta maramom da ne može vikati, vukući je za pletenice itd. Dizali bi je na konja i odvodili, neovisno o njezinom opiranju, vikanju i zapomaganju.⁴ Ovakve otmice pokazuju i postojanje konkurencije među muškarcima i njihovo natjecanje za ženu. I kod dogovornih i kod nasilnih otmica nakon same otmice slijedila je konzumacija. Kada se radilo o dobrovoljnoj otmici, tada se radilo i o dobrovoljnom spolnom odnosu, koji bi na neki način jamčio i budućnost te veze. Naime, obitelji su u takvim slučajevima popuštale i u pravilu bi prihvatile vezu, jer je to bila bolja varijanta od sramote kojoj bi bili izloženi u slučaju ne sklapanja braka. No, kod nasilnih otmica djevojke bi zapravo bile silovane. Time su mladići nastojali osigurati dotičnu djevojku kao svoju buduću ženu, jer kao obeščašćena žena više nije imala nikakvu šansu na bračnim tržištu, a brak s otmičarem bio je jedini način da joj se vrati izgubljeni dobar glas. Procesi tako svjedoče da i djevojke koje su izričito odbijale vjenčanje s određenim mladićem, nakon otmice i konzumacije prihvaćaju situaciju i izjavljuju da se žele s njime vjenčati. Tu se zapravo javlja element moralne prisile. Naime, ne složi li se djevojka s vjenčanjem za svojeg otmičara, zauvijek će ostati obeščašćena i u tom smislu biti će na rubu društva (Mogorović Crljenko 2012: 139-180; usp. i: Cesco 2004; 2005).

Kako su u odabiru bračnog partnera osim samih mladenaca prvenstveno sudjelovali i članovi njihovih obitelji, takav je bio slučaj i kod otmica. U otmicama ili, pak njihovoj organizaciji sudjeluju članovi obitelji. Najčešće su to rođaci s očeve strane, potom majka i njezina nova obitelj (najčešće u situacijama kad je otac umro, a majka se preudala, pa nova obitelj ima svoje aranžmane) te tazbinska rodbina (primjerice, *kunjado*, odnosno šogor).

Tridentski je koncil također donio odredbe i o otmicama, propisavši kako se i pri samoj sumnji u otmicu otmičar i oteta žena trebaju razdvojiti (ako trenutno stanuju pod istim krovom), da žena treba biti smještena na sigurno mjesto odakle će moći, u punoj osobnoj slobodi odlučiti o stupanju u brak (Lombardi 2001: 308; 2006: 593; 2008: 75; Mogorović Crljenko 2012: 50-51). Odnosno, za valjan brak potreban je sporazum mladića i djevojke koji daju svojom slobodnom voljom (a ne pod nečijom prisilom, prijetnjama i sl.). Koncil je propisao da otmičari trebaju biti ekskomunicirani, ali i da su dužni djevojci isplatiti miraz. Procesi vođeni na porečkom biskupijskom sudu pokazuju da su se odredbe Tridentskog koncila primjenjivale i u praksi, dakle potvrđeno je razdvajanje mladenaca, ženin boravak na sigurnom mjestu, na kojem nije pod utjecajem otmičara i njegove obitelji, njezino donošenje odluke slobodnom voljom, kao i ekskomunikacija za otmičare. Jedino što nije potvrđeno praksom na porečkom biskupijskom sudu jest davanje miraza otetoj djevojci.

Dakle, svjetovni su zakonodavci nastojali ograničiti slobodu izbora djece prilikom vjenčanja u korist roditelja. To je vidljivo u statutima prema čijim odredbama djeca, posebno kćeri, moraju dobiti pristanak roditelja za vjenčanje, dok prema nekim statutima

⁴ BAP, 1.3. *Raptuum* (1602.-1609.); 2.6. *Raptuum* (1611.-1624.); 3.3. *Raptuum* (1631.-1644.); 4.4. *Raptuum* (1645.-1657.).

mladići mogu i sami o tome odlučivati. Kazne su se uglavnom odnosile na muškarce koji bi s djevojkom sklopili brak bez suglasnosti njezinih roditelja, što sugerira da djevojka nije sama mogla odlučiti o sklapanju braka. Ujedno takvi propisi svjedoče i o pogledu na ženu kao na „slabiji spol“, koja ne može misliti vlastitom glavom, koja je podložna, bez inicijative i sl. Prema bračnim su ugovorima roditelji, posebno otac imali odlučujuću ulogu u ugovaranju braka, posebno za kćeri, dok su mladići u određenim situacijama i sami mogli odlučivati. Udovice su u odnosu na djevojke imale nešto veću slobodu u odabiru bračnog partnera. No, otmice, prvenstveno dogovorne, pokazuju da su i djevojke same znale preuzeti inicijativu, posebno u slučajevima kad je otac bio mrtav i kad im je bilo posebno loše pod skrbništvom.

Miraz i dobra koja su mladenci dobivali od roditelja, ograničavali su slobodan izbor. Naime, u slučaju neslaganja s voljom roditelja, odnosno obitelji, mogli su biti potpuno razbaštinjeni. Ponekad je teško bilo razlikovati volju pojedinca i obiteljsku volju, jer su želje pojedinaca nerijetko bile utopljene u obiteljske strategije. No, niži slojevi, koji i nisu imali što naslijediti od roditelja, ujedno su imali i veću slobodu pri izboru mladenaca. Možemo gotovo ustvrditi da je sloboda prilikom izbora bračnog partnera bila obrnuto proporcionalna imovinskom stanju. Žene koje su radile i zarađivale tako nisu ovisile o volji obitelji, jer miraz koji su donosile u brak nije zavisio od njihovih roditelja, braće, rođaka, a mladići koji su sami radili i zarađivali nisu ovisili o obiteljskom nasljeđu.

Konsenzualnom crkvenom doktrinom, mladencima je bilo omogućeno da sami izaberu partnera, ali i da snose odgovornost, pa i posljedice svog čina, koje su se ogledale u razbaštinjenju prema svjetovnim zakonima. U tom je smislu svjetovno zakonodavstvo bilo u izravnoj suprotnosti s crkvenim zakonom, jer slobodna odluka prilikom odabira bračnog partnera nije dolazila u obzir. Crkva je tako stala na stranu onih uvučenih u brak suprotno svojim željama. Tražila je da se razdvoje dok sud ne utvrdi djevojin pristanak (slučajevi otmica). Tek kad bi se utvrdila obostrana volja za sklapanje braka mladenci su mogli dobiti dozvolu za vjenčanje, naravno uz prethodno učinjenu pokoru. Crkva je i nakon Tridentskog koncila ostala pri stajalištu da je za valjanost braka bitan sporazum mladenaca, ali je pozdravljala i činjenicu da se s tim izborom slože i roditelji, jer je to značilo dobre odnose među obiteljima i stabilnost u zajednici.

Recimo na kraju da je sloboda izbora partnera zavisila o mnogim činiteljima te da su unatoč njezinom propagiranju (crkveni zakoni) ili njezinom ograničavanju (svjetovni zakoni), uz obitelji koje su nastojale odigrati ključnu ulogu u odabiru, nerijetko to činili i sami mladenci, uzimajući stvar u svoje ruke, odlazeći s izabranikom/icom te prihvaćajući moguće posljedice eventualnog razbaštinjenja.

POPIS IZVORA

Biskupijski arhiv u Poreču (BAP), knjige otmica, konkubinata i dozvola za vjenčanje (naslovi knjiga navode se u genitivu jer se ispred njih podrazumijeva riječ *Liber*): 1.3. *Raptuum (1602.-1609.)*; 2.6. *Raptuum (1611.-1624.)*; 3.3. *Raptuum (1631.-1644.)*; 4.4. *Raptuum (1645.-1657.)*; 1.7. *Concubinatum (1599.-1605.)*; 2.1. *Dispensationum matrimonialium (1609.-1620.)*.

BUZETSKI STATUT

Mirko Zjačić, „Statut buzetske općine“, *Vjesnik historijskih arhiva u Rijeci i Pazinu*, VIII-IX, 1963-1964, 71-137; X, 1965, 118-199.

MOTOVUNSKI STATUT

Luigi Morteani, *Storia di Montona con Appendice e documenti*, Trieste: Stabilimento Artistico Tipografico G. Caprin, 1895, 249-400.

OPRTALJSKI STATUT

Giovanni Vesnaver, „Statuto municipale di Portole“, *Archeografo Triestino*, XI, 1884, 133-180.

ZJAČIĆ 1979

Mirko Zjačić, „Notarska knjiga bužetskog notara Martina Sotolića (Registrum imbreviaturarum Martini Sotolich notarii Pinquentini) 1492-1517. godine“, *Monumenta historico-juridica slavorum meridionalium*, vol. XVIII, 1979, 293-578.

POPIS LITERATURE**BERTOŠA 1972**

Miroslav Bertoša, „Valle d'Istria durante la dominazione veneziana“, *Atti del Centro di ricerche storiche - Rovigno*, 3, Rovinj-Trst 1972, 57-207.

BRUNDAGE 1990

James Brundage, A., *Law, Sex, and Christian Society in Medieval Europe*, Chicago, London: University of Chicago Press, 1990.

CESCO 2004

Valentina Cesco, „Il rapimento a fine di matrimonio. Una pratica sociale in età moderna tra retorica e cultura“, u: *L'amministrazione della giustizia penale nella Repubblica di Venezia (secoli XVI-XVIII)*, ur. Giovanni Chiodi, Claudio Povolo, vol. II, Sommacampagna: Cierre, 2004, 349-412.

CESCO 2005

Valentina Cesco, „Il ratto nelle diocesi di Cittanova e Parenzo: giudici ecclesiastici ed interpreti tra norme tridentine e pratiche comunitarie“, u: *Statuimus et ordinamus quod... Sustavi moći i mali ljudi na jadranskom prostoru. Zbornik I. Istarskog povijesnog biennala*, sv. 1, ur. Robert Matijašić, Poreč 2005, 111-128.

CRISTELLON 2006

Cecilia Cristellon, „I processi matrimoniali veneziani (1420-1545)“, u: *I tribunali del matrimonio (secoli XV-XVIII)*, ur. Silvana Seidel Menchi, Diego Quaglioni, Bologna: Il Mulino, 2006, 101-122.

DUBY 1987

Georges Duby, *Vitez, žena i svećenik. Ženidba u feudalnoj Francuskoj*, Split: Logos, 1987.

DUBY 1996

Georges Duby, *Il potere delle donne nel Medioevo*, Roma-Bari: Laterza, 1996.

DUBY 2002

Georges Duby, *Medioevo maschio. Amore e matrimonio*, Roma-Bari: Laterza, 2002.

GAUDEMET 1989

Jean Gaudemet, *Il matrimonio in Occidente*, Torino: Società editrice internazionale, 1989.

JANEKOVIĆ RÖMER 1994

Zdenka Janeković Römer, *Rod i grad. Dubrovačka obitelj od 13. do 15. stoljeća*, Dubrovnik: Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku, Zavod za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta u Zagrebu, 1994.

JANEKOVIĆ RÖMER 2007

Zdenka Janeković Römer, *Maruša ili suđenje ljubavi. Bračno-ljubavna priča iz srednjovjekovnog Dubrovnika*, Zagreb: Algoritam, 2007.

JELINČIĆ 2004-2006

Jakov Jelinčić, Branka Poropat, Danijela Doblanović, „Popis matičnih knjiga“, *Vjesnik istarskog arhiva*, sv. 11-13, Pazin 2004-2006, 29-236.

KLAPISCH-ZUBER 2000

Christiane Klapisch-Zuber, „La donna e la famiglia“, u: *L'uomo medievale*, a cura di J. Le Goff, Roma-Bari: Laterza, 2000, 319-349.

LOMBARDI 2006

Daniela Lombardi, „Giustizia ecclesiastica e composizione dei conflitti matrimoniali (Firenze, secoli XVI-XVIII)“, u: *I tribunali del matrimonio (secoli XV-XVIII)*, ur. Silvana Seidel Menchi,

Diego Quaglioni, Bologna: Il Mulino, 2006, 577-607.

LOMBARDI 2001

Daniela Lombardi, *Matrimoni di antico regime*, Bologna: Il Mulino, 2001.

LOMBARDI 2008

Daniela Lombardi, *Storia del matrimonio. Dal medioevo a oggi*, Bologna: Il Mulino, 2008.

MEEK 2002

Christine Meek, „Un'Unione incerta: la vicenda di Neria, figlia dell'organista, e di Baldassino, merciaio pistoiese (Lucca 1396-1397)“, u: *Matrimoni in dubbio. Unioni controverse e nozze clandestine in Italia dal XIV al XVIII secolo*, ur. Silvana Seidel Menchi, Diego Quaglioni, Bologna: Il Mulino, 2002, 107-121.

MOGOROVIĆ CRLJENKO 2006

Marija Mogorović Crljenko, *Nepoznati svijet istarskih žena*, Zagreb: Srednja Europa, 2006.

MOGOROVIĆ CRLJENKO 2012

Marija Mogorović Crljenko, *Druga strana braka*, Zagreb: Srednja Europa, 2012.

ORLANDO 2004

Ermanno Orlando, „Il matrimonio delle beffe. Unioni finte, simulate, per gioco. Padova e Venezia, fine secolo XIV – inizi secolo XVI“, u: *Trasgressioni: seduzione, concubinato, adulterio, bigamia (XIV-XVIII secolo)*, ur. Silvana Seidel Menchi, Diego Quaglioni, Bologna: Il Mulino, 2004, 231-267.

QUAGLIONI 2002

Diego Quaglioni, „‘Sacramenti detestabili’. La forma del matrimonio prima e dopo Trento“,

u: *Matrimoni in dubbio. Unioni controverse e nozze clandestine in Italia dal XIV al XVIII secolo*, ur. Silvana Seidel Menchi, Diego Quaglioni, Bologna: Il Mulino, 2002, 61-79.

SEIDEL MENCHI 2002

Silvana Seidel Menchi, „Percorsi variegati, percorsi obbligati. Elogio del matrimonio pre-tridentino“, u: *Matrimoni in dubbio. Unioni controverse e nozze clandestine in Italia dal XIV al XVIII secolo*, ur. Silvana Seidel Menchi, Diego Quaglioni, Bologna: Il Mulino, 2002, 17-60.

SEIDEL MENCHI 2004

Silvana Seidel Menchi, „Il matrimonio finto. Clero e fedeli post-tridentini tra sperimentazione liturgica e registrazione di stato civile“, u: *Trasgressioni: seduzione, concubinato, adulterio, bigamia (XIV-XVIII secolo)*, ur. Silvana Seidel Menchi, Diego Quaglioni, Bologna: Il Mulino, 2004, 535-571.

SHEEHAN 1996

Michael M. Sheehan, „Choice of Marriage Partner in the Middle Ages: Development and Mode of Application of a Theory of Marriage“, u: *Marriage, Family and Law in Medieval Europe: Collected Studies*, ur. James K. Farge, Toronto, Buffalo: University of Toronto Press, 1996, 87-117.

SPERLING 2004

Jutta Sperling, „Marriage at the Time of the Council of Trent (1560-70): Clandestine Marriages, Kinship prohibitions, and Dowry Exchange in European Comparison“, *Journal of Early Modern History*, 8, 1-2, 2004, 67-108.

SAŽETAK

Jedna od važnijih odluka u čovjekovu životu jest izbor bračnog partnera, osobe s kojom će čovjek provesti veći dio svoga života. Koliko se god sloboda pri spomenutom izboru danas čini samorazumljivom, to nije uvijek bilo tako. U srednjemu i ranomu novomu vijeku izbor partnera bila je prevažna stvar, ne samo za pojedinca već i za čitavu obitelj, pa nerijetko i širu zajednicu, tako da se ta odluka nije uvijek prepuštala pojedincu kojeg se tiče. Premda je Crkva zastupala slobodu pri izboru partnera, svjetovne su vlasti svojim propisima nastojale ograničiti upravo tu slobodu. U tom su smislu svjetovne vlasti zastupale stajališta oprečna crkvenim zakonima, a na štetu slobode izbora mladenaca. Naime, svjetovne su vlasti propisivale da obitelji, odnosno roditelji i rođaci, a ne sami mladenci sudjeluju u izboru partnera, a to se posebno odnosilo na žene. U radu se analizira sloboda pri izboru bračnog partnera na području Istre u predtridentskom i posttridentskom razdoblju na temelju statutarne propisa istarskih gradova, kanonskih propisa te primjera iz prakse zabilježenih u procesima koji su se vodili na istarskim svjetovnim i crkvenim sudovima te se donosi pregled istraživanja za područje Istre u razdoblju od 15. do 17. st. o pitanju slobode izbora partnera. Različite vrste izvora koje su u istraživanjima korištene daju precizniju sliku na koji se sve način partner birao, tko je sve sudjelovao u bračnim aranžmanima te koliko su pri izboru budućeg partnera zaista odlučivali sami mladenci.

SUMMARY

Freedom to Choose a Spouse (Istria, 15th-17th cent.)

One of the most important decisions in a person's life is to choose a spouse, a person with whom one will share the greater part of his or her life. However obvious the freedom to make this choice may seem today, it was not always the case. In the Middle Ages and in the Early Modern period, the choice of a marital partner was a vital matter not only for an individual, but also for his or her entire family, and often even the entire community, so the decision was not always left to the individual whom it concerned. Although the Church advocated the freedom to choose one's partner, the secular authorities issued regulations to restrict precisely this freedom. In this sense, the secular authorities advocated a view at odds with Church laws, to the detriment of the freedom of choice of potential spouses. The secular authorities stipulated that families, i.e., parents and relatives, and not the young couple, would participate in decision-making on prospective partners, and this pertained to women in particular. This work contains an analysis of the freedom to choose a spouse in the territory of Istria in the pre-Tridentine and post-Tridentine periods based on the statutory regulations in force in the Istrian towns, canonical rules and examples in practice recorded in cases heard before the secular and clerical courts in Istria. There is also an overview of the research into the freedom to choose marital partners in Istrian territory from the fifteenth to seventeenth century. The different types of sources used in the research provide more precise insight into the ways in which partners were selected, who participated in marital arrangements and the extent to which the young couple truly decided in the selection of a future partner.

Keywords: freedom, choice, spouse, Istria, 15th-17th cent.